

КЛЮЧОВІ СЛОВА В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Актуальність дослідження англomовного публіцистичного дискурсу, і політичного як його різновиду, зумовлюється посиленням тенденцій до політизації сучасного світу з одного боку, та поширенням моделей політичного устрою англomовних країн в світі. Статус англійської мови як мови міжнародної та міжкультурної комунікації не викликає сумнівів. В даній статті під публіцистичним дискурсом мається на увазі політичний дискурс.

Політичний дискурс є феноменом, який можна розглядати як мінімум в трьох аспектах: філологічному, як і будь-який інший текст, при цьому дослідник зважає на «фон» - політичні та ідеологічні концепції, що панують в світі інтерпретатора; соціопсихолінгвістичному – при оцінюванні досягнення прихованих чи чітко виражених цілей мовця, які є безумовно політичними; індивідуально-герменевтичному – при виявленні особистісних смислів автора та/чи інтерпретатора дискурсу в певних умовах. Окрім цього, з культурологічної точки зору, політичний дискурс виявляється найважливішим соціальним ідентифікатором та ретранслятором суспільних цінностей [8, с.1]. Тому зрозуміло, що дослідження політичного дискурсу є перетином різних дисциплін і пов'язано з аналізом форми, завдань та змісту дискурсу, що вживається в певних («політичних») ситуаціях ср. [21, с.41-58]. Концепти політичного простору утворюються не з особистого досвіду індивідуумів, а з інформації ЗМІ.

Природа терміну “дискурс” настільки багатогранна, що незважаючи на досить довгу історію його дослідження й численні праці в сфері дискурсивного аналізу, говорити про однозначне розуміння дискурсу вважається передчасним. До найважливіших характеристик дискурсу в його сучасному розумінні можна віднести такі: дискурс являє собою складне комунікативне явище, що містить у собі і соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (і їхні характеристики), так і про процеси виробництва і сприйняття повідомлень [10]; дискурс відображає суб'єктивну психологію людини, і отже, він не може бути відчужений від того, хто говорить [3, с.3-42]; за самою своєю суттю дискурс - явище когнітивне, тобто таке, що має справу з передачею знань, з оперуванням знаннями особливого роду і, головне, зі створенням нових знань [12, с.7-25]; дискурс - це “зв'язаний текст у сукупності” “зв'язаний текст у сукупності з екстралінгвістичними,

© Сотников А.В.

прагматичними й іншими факторами; текст, взятий у подійєвому аспекті; мовлення, розглянуте як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і в механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах)” [2, 136-137]. Найбільш вживаними в сучасній лінгвістиці є чотири визначення поняття “дискурс”. У першому визначенні дискурс розглядається як текст, висловлення, занурені в певну соціокультурну ситуацію [17, с.36].

Вважається, що першим це визначення запропонував З. Харріс у 1952 році. Він вважав, що дискурс виступає в якості надфразової одиниці в контексті інших одиниць, таких як фрази та послідовність фраз, і яка пов’язана з певною комунікативною ситуацією. Друге визначення дискурсу є похідним від першого. Воно додає до складу дискурсу такі аспекти як екстралінгвістичні соціальні фактори, когнітивні складники, що передують дискурсу та є результатом комунікативного акту. Основними рисами дискурсу в світлі другого визначення є контекстуальність, особистісні характеристики, процесуальність, ситуативність, замкнутість. Третє визначення ототожнює дискурс з усним мовленням [17, с. 37-38]. Четверте визначення розглядає дискурс як комунікативно-прагматичний зразок мовленнєвої поведінки, що реалізується в певній соціальній сфері, і характеризується певним набором змінних складових, а саме, соціальних норм, відносин, соціальних ролей, конвенцій, показників інтерактивності. Якщо узагальнити вищенаведені визначення, дискурс можна визначити як своєрідний текст чи його парадигму, побудований на міркуваннях, що складається з послідовного ряду логічних мовних ланок, усних або письмових, діалогічних або монологічних, різножанрової категорії, у якому є корелятивні зв’язки лінгвістичного або екстралінгвістичного змісту, і як наслідок, логічність і змістовність структурної будови, здатної реалізувати прагматику аргументації, полеміки та наукової доказовості [16, с.84-86].

Породження тексту як інформаційної єдності має ряд закономірностей, які базуються на формальній семантиці. Прагматичний аспект семантики орієнтується саме на відповідність обраних мовних засобів меті комунікації, на формування дискурсу. Головним наміром політичного дискурсу виявляється потреба, по-перше, висловити своє бачення світу, та, по-друге, переконати адресатів в тому, що бачення мовця є єдиним правильним, тобто, змусити адресатів повірити мовцю. Лінгвісти, які досліджували політичну риторику, неодноразово наголошували на тому, що мовець найчастіше оперує подіями майбутнього, тому вибір мовних засобів відіграє важливу роль. Логісти [20, 23] стверджують про існування певних законів побудови дискурсу. Свого часу іще Аристотель казав

про обов'язкову наявність вступу, основної частини, аргументації та висновків у повідомленні мовця.

Філологи досить часто ототожнюють поняття *тексту* та *дискурсу*. Для розрізнення понять “дискурс” та “текст” розрізняли аспекти мовленнєвої діяльності, дискурс представляв соціальний аспект, а текст – мовний аспект. Бенвеніст Е. вважав, що дискурс є мовленням мовця, Т. Ван Дейк, в свою чергу, вважав, що текст є статичним об'єктом, а дискурс є засобом його актуалізації в певних ментальних та прагматичних умовах [17, с.36]. В даній роботі дискурс розглядається як складна комунікативно-прагматична мовленнєва дія, спрямована на досягнення прагматичних інтенцій мовця з залученням екстралінгвістичних та лінгвістичних факторів. Говорячи про текст, вважаємо за необхідне зауважити, що в лінгвістиці немає чіткої точки зору на правильність такого ототожнення. Науковцям відомо, що довгий час спостерігалась тенденція до розгляду мовних процесів з позиції трансформаційної граматики. У другій половині ХХ століття філологи прийшли до висновку, що час власне мовознавчих досліджень минув, і що настав час міжгалузевих досліджень. Так, наприклад, інтерес прагматиків, соціолінгвістів, когнітивних психологів та комп'ютерних лінгвістів до мови дав поштовх до розгляду процесів породження та сприйняття мовлення. Синтез описових та теоретичних підходів до вивчення тексту дав життя новому напрямку лінгвістичних досліджень: дискурсивному аналізу.

Однією з основних характеристик дискурсу є його теологічність. Принцип теологічності знайшов відображення в положеннях про вмотивованість мовленнєвої діяльності, зокрема, в працях Виготського Л.С. та Рубінштейна С.Л., та в положеннях про інтенційні мовленнєві моделі, в працях Почепцова Г.Г. та Шевченко І.С. [17, с.14]. На нашу думку, політичний дискурс, як різновид публіцистичного стилю мовлення, характеризується водночас вмотивованістю мовленнєвої діяльності та прагматичною спрямованістю. Під політологічним (політичним) дискурсом розуміється зв'язаний текст, зумовлений ситуацією політичного спілкування у сукупності з прагматичними, соціологічними, психологічними та іншими факторами. Політичний дискурс актуалізується у таких жанрах, як промова політика, інаугураційне звернення президента, політичний документ (указ президента, зміст закону, комюніке), звіти уряду у парламенті, затвердження або обговорення бюджету [13, с.22-28]. Як багатожанровий різновид публічного мовлення, політичний дискурс характеризується цілою наукою специфічних засобів. І суть тут не лише у вживанні специфічної детермінованої політичною діяльністю лексики, а й у своєрідному виборі й організації певних структур вираження

відповідно до прагматичних настанов, цілей та умов спілкування, що склалися в процесі професійної діяльності політиків. Політики усвідомлюють необхідність оволодіння таким стилем мовлення і нормами літературної мови, які здатні дати найвищий коефіцієнт корисної дії. Будь-який політик стикається з необхідністю правильного розташування, компонування мовних одиниць, тобто всього того, що становить суть та специфіку побудови промови. [16, с.86].

Поширені тлумачення суті політичного дискурсу базуються на теоретичних засадах центрального поняття "дискурс", зокрема:

- Політичний дискурс – це комплекс мовленнєвих структур у певному лінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань разом з її негативними проявами [15,с.20].

- Політичний дискурс – це будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких корелює зі сферою політики [19, с.23].

- Політичний дискурс – це також сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичної комунікації або формують її конкретну тематику [5, с.246].

- Політичний дискурс може бути визначений як сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися відповідно до існуючих традицій і отримали перевірку досвідом [4, с. 6].

Узагальнюючи вищенаведені тлумачення терміну “політичний дискурс”, ми розуміємо під цим терміном складний соціопсихолінгвістичний комплекс мовленнєвих дій, який включає лінгвістичні та екстралінгвістичні складові комунікації, і який спрямований на досягнення певної комунікативно-прагматичної мети.

Сучасні підходи до вивчення процесів комунікації базуються на двох основних напрямках, лінгвістиці тексту та аналізу дискурсу [17,с.78].

Основна проблематика полягає в тому, що іноді ці напрямки сприймаються як тотожні, іноді як протилежні та інколи як несумісні.

Виділяють три основні підходи до розуміння природи дискурсу, а саме підходи Д. Крістела, Д. Шиффрін та Р. Богранда. За Д. Крістелом, текст існує у письмовому вигляді, а дискурс в мовленні. Різниця полягає у каналах передачі інформації [24, с.116] . Точка зору Д. Шиффрін полягає в тому, що текст є матеріалом поза контексту, в той час як дискурс являє собою комунікацію в контексті, що складається з екстралінгвістичних та прагматичних факторів [26, с. 34]. На думку Р. Богранда, саме припущення про існування опозиції текст/дискурс є парадоксом: немає потреби розглядати фрагменти повідомлення поза контекстом, можливість інтерпретувати текст без

звертання до контексту свідчить про те, що дослідник має справу не з текстом, а з чимось іншим [22, с. 153-195]. Вищенаведені підходи, Д. Шиффрін та Р. Богранда, поєднує те, що вони передбачають наявність контексту. Таким чином, дискурс можна розуміти як завершену комунікативну подію, яка полягає у взаємодії учасників комунікації через вербальні тексти або іншу знакові комплекси у певних ситуації та соціокультурних умовах спілкування.

У свою чергу, М.А.К. Халідей та Р. Хасан стверджували, що текст є одиницею мови, що використовується [25]. Текст розглядався як одиниця семантики, тобто смислу, а не форми. Речення не є базою для тексту, а виступають як засоби реалізації та кодування інформації. Таким чином, є підстави вважати, що текстом є мовленнєвий фрагмент будь-якої тривалості, який характеризується цілісністю. В результаті, текст одночасно виступає як процес та продукт мовленнєвої діяльності людини.

І.Р. Гальперін дав визначення текстові, яке, на наш погляд, дає підстави ототожнити поняття тексту та дискурсу. Головними характеристиками тексту виявляються, по-перше, наявність ряду основних одиниць надфразової єдності, по-друге, присутність лексичного, граматичного, логічного та стилістичного зв'язку, і, по-третє, на наш погляд найсуттєвіше, цілеспрямованість та прагматична установка (комунікативна інтенція) [9, с.18]. Критичним у цьому визначенні є те, що вчений наголошував на писемній формі презентації тексту. Вищеперелічені ознаки характеризують дискурс у класичному розумінні терміну. Наша думка знаходить підтвердження у Лінгвістичному енциклопедичному словнику, який трактує дискурс так: „дискурс - зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними факторами (прагматичними, соціокультурними та іншими); текст, взятий у подійному аспекті; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їхньої свідомості” [14, С. 136-137].

Текст має ряд ознак, які безпосередньо впливають як на породження інформаційного утворення, так і на його подальше декодування. Серед них виділяють, перш за все, зв'язність. Ця ознака має два аспекти: зовнішню зв'язність та внутрішню цілісність. Проте найчастіше в лінгвістичних дослідженнях висувують такий зв'язок: зв'язність виступає як вираження цілісності. Текст бере участь в обміні комунікативною діяльністю як предметно-знаковий носій обміну. При цьому, засобом тексту виступає мова, а метою, однією з них, є здійснення акту комунікації [17, с.32].

Успіх комунікації залежить від уміння ефективно володіти трьома чинниками: логікою, психологією, мовою. Іншими словами, мовець має логічно доводити свою точку зору, ґрунтовно та змістовно

викладати положення промови; мовець має справити необхідний психологічний вплив на аудиторію; мовець має використовувати відповідні мовні засоби для досягнення мети. Останній є дуже важливим, оскільки основна інформація доноситься до аудиторії вербальними засобами.

В основу текстів публічних промов, до яких належать і політичні, покладена загальнолітературна лексика. В кожному соціумі існують загально прийняті універсальні правила спілкування, які включають в себе модальний, прагматичний та комунікативний компоненти. При цьому, загальноновживана політична лексика та політичні терміни також можна віднести до мовних універсалій. Всі політики апелюють до загально людських цінностей, вони використовують терміни та лексичні одиниці, які допомагають змінити психологічний стан аудиторії чи досягти певного психологічного ефекту. Тому знання загальноновживаної політичної лексики та термінів дозволяє аудиторії розуміти та правильно інтерпретувати політичні статті, промови, звертання тощо.

Загальноновживана політична лексика та часто вживані політичні терміни є своєрідними концептами. Концепти, на думку Ліхачова Д.С., реалізують свої потенційні смисли в межах певного контексту. Сукупність концептів, які укладаються лексиконом окремої людини, складають концептосферу особистості. Сукупність стійких концептів, що індукується лексичним складом мови в цілому, складає концептосферу національної мови, яка є концептосферою національної культури. Продовжуючи цю думку, Степанов Ю.С. стверджує, що концепт як згусток культури в свідомості людини існує в слові та словосполученні [1, с.59].

В основі семантичної піраміди, яка ілюструє природу ключових слів, лежать предмет/об'єкт (референт), типове уявлення про нього в свідомості людини (денотат), вербалізоване поняття (сигніфікат) та когнітивне поняття про предмет номінації. Слово пов'язане з кожним із складників особливим функціональним відношенням: референційним (називає предмет чи об'єкт референції), денотативним (позначає типове уявлення про предмет/об'єкт), сигніфікативним (виражає відображені у свідомості людини об'єктивні та/чи суб'єктивно-оцінні ознаки предмету/об'єкту), когнітивним (співвідношення з когнітивним поняттям). З огляду на те, що денотативний компонент представляє екстенціонал (обсяг поняття), а сигніфікативний компонент представляє контенціонал (зміст поняття) в складі значення лексичної одиниці, вони обидва складають план змісту мовного знаку, а слово є планом вираження. В той же час, існує опосередкований зв'язок: слово співвідноситься з предметом/об'єкт опосередковано, через поняття про предмет/об'єкт; зв'язок між

предметом та поняттям дає мовне значення [1, с.37]. За Степановим Ю.С., концепт належить до когнітивної свідомості, в той час коли значення належить до мовної свідомості [18, с.40]. Ми вважаємо, що в публіцистичному дискурсі, а особливо в політичному дискурсі, відбувається заміщення лексичного значення мовних одиниць концептуальним значенням. В цілому, мовний знак характеризується такими функціями, як репрезентативна, номінативна, дейктична, експресивна, функція інтерпретації та прагматична. В політичному дискурсі переважають прагматична, дейктична, експресивна та функція інтерпретації [1, с.65-66]. Адже мовець використовує мовний знак для впливу на аудиторію, висловлює модально-оцінні відношення соціуму щодо об'єкту найменування, при цьому аудиторія використовує мовний знак для осмислення відображеного в свідомості поняття; як результат, мовне значення виходить за межі понятійного відображення предмету/об'єкту, що збагачує таке тлумачення мовного знаку різними асоціативно-образними смислами. Значення знаку як елементу мовної системи, або системне значення є сукупністю всіх вживань слова [1, с.67]. Слова, що вживаються в певному мовленнєвому комунікативному акті, характеризуються актуальним значенням, яке може не відповідати мовному значенню такого слова. Мовне значення та мовний смисл розглядаються як інваріантний зміст мовної свідомості. Воно є стійким, і тому загальним для соціуму. На відміну від мовного значення, мовний смисл розкривається лише в певному контексті, який дозволяє виокремити комунікативно значущі смисли окремої мовної одиниці. Такі мовні знаки, які є водночас загально прийнятими в певному соціумі і акумулюють усі вживання лексичної одиниці з усіма притаманними їй модально-оцінними відтінками, наявними в соціальній пам'яті та досвіді соціуму, і чий комунікативно значущий смисл актуалізується лише в певному контексті, є ключовими словами. Узагальнюючи вищенаведені положення, вважаємо доцільним ототожнити ключове слово з концептом, який включає в себе всі реалізації лексичної одиниці в мовленні та всі модально-оцінні відтінки мовного знаку. Інтерпретація дискурсу виявляється цілеспрямованою когнітивною діяльністю, що характеризується зворотнім зв'язком між проміжними (локальними) та глобальними цілями інтерпретатора. За Дем'янковим В.З. [11, с.120-121], інтерпретація об'єкту відбувається в межах системи заздалегідь визначених видів та форм представлення результатів, наприклад, особистісні мотиви автора. При цьому, значення з'являється в результаті успішної інтерпретації дискурсу. В такому разі мовне вираження концепту набуває мовленнєвого значення, яке доповнює і змінює вже сформоване внутрішнє світобачення інтерпретатора.

Мовленнєве значення гармонізує висловлення з попереднім контекстом, а смислом висловлення стає актуалізоване мовленнєве значення в межах контексту комунікативної ситуації.

Література

1. *Алефиренко Н.Ф.* Спорные проблемы семантики.– М.: Гнозис,2005. – 326 с.
2. *Арутюнова Н.Д.* Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. –М.: Совет. энцикл.,1990. - С. 136-137.
3. *Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В.* Истоки, проблемы и категории прагматики / Новое в зарубежной лингвистике - М.: Прогресс, 1985. - Вып. 16: Лингвистическая прагматика. - С. 3-42
4. *Баранов А.Н., Казакевич Е. Г.* Парламентские дебаты: традиции и новации. – М.: Знание, 1991. – 63 с.
5. *Баранов А.Н.* Введение в прикладную лингвистику / МГУ им. М.В. Ломоносова. Филос. фак. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
6. *Бисималиева М.К.* О понятиях „текст” и „дискурс”. Филологические науки, №2, 1999
7. *Волков М.А.* Применение политического дискурс-анализа в решении идеологических задач (На примере медиатизации политических текстов) /Волков Михаил Александрович. Автореферат ...канд. филол. наук) Краснодар, 2007. – 27 с.
8. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования. - М.: Просвещение, 1981. – 294 с.
9. *Дейк Т.А., ван.* Язык, познание, коммуникация: Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1989. – 312с.
10. *Демьянков В.З.* Интерпретация политического дискурса в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие / Отв. ред. М.Н. Володина. М.: Изд-во Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова, 2003. – С. 116-133
11. *Кубрякова Е.С.* О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике // Дискурс, речь, речевая деятельность. - М., 2000. – С. 7-25
12. *Лук'янець В.* Філософія дискурсу // Вісник НАН УКР, 2002.№12. – С.22-28.
13. Лингвистический энциклопедический словарь /Гл. ред. В.Н. Ярцева. М., 1990. – 685 с.
14. *Опарина Е.О.* Метафора в политическом дискурсе // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования: Сб. науч. тр. / Отв. ред. и сост. Герасимов В.И., Ильин М.В. – М.: РАН ИНИОН, 2002. – С. 20-31.
15. *Рыцарева А.Э.* Интернациональная лексика: сущность и сферы функционирования // Вопросы филологии и лингводидактики: Сб.науч.ст. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 2001. – С.84-86.
16. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие. – К., ЦУП, «Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
17. *Степанов Ю.С.* Константы. Словарь русской культуры. (2-е изд., испр. и доп.) – М., 2001 – 990 с.

18. *Шейгал Е.И.* Семиотика политического дискурса. – М.: Волгоград: Перемена, 2000. – 367 с.
19. *Allwood J., Anderson L., Dahl O.* Logics in Linguistics. Cambridge, CUP, 1995. – 288 p.
20. *Bell V.* Negotiation in the workplace: The view from a political linguist // A. Firth ed. The discourse of negotiation: Studies of language in the workplace. – Oxford etc.: Pergamon, 1995. – p. 41-58.
21. *Beaugrande R. de.* Text Linguistics at the Millennium: Corpus data and Missing Links // Text, 20 (2), 2000. – p. 153-195.
22. *Cann R.* Formal Semantics. Cambridge, CUP, 1994. – 288 p.
23. *Crystal D.* The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge: CUP, 1997. – 480 p.
24. *Halliday M.A.K., Hasan R.* Cohesion in English. London, 1976. – 374 p.
25. *Schiffrin D.* Approaches to Discourse. Oxford: Blackwell, 1994. – 470 p.

Стаття присвячена дослідженню стану вивчення політичного та публіцистичного дискурсу в сучасній лінгвістиці, а також ролі ключових слів в інтерпретації політичного дискурсу на основі концептуального бачення світу аудиторією.

Ключові слова: комунікація, дискурс, текст, ключове слово, концепт

Статья посвящена состоянию исследования политического и публицистического дискурсов в современной лингвистике, а так же роли, которую выполняют ключевые слова в интерпретации политического дискурса на основе концептуального видения мира аудиторией.

Ключевые слова: коммуникация, дискурс, текст, ключевое слово, концепт

The article under review is devoted to the state of the political and publicistic discourse in the contemporary Linguistics. The article also discloses the role of the key words in the process of the political discourse interpretation on the basis of the audience conceptual outlook.

Key words: communication, text, key word, concept